

УДК 81'243:37.02

**МЕТОДИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ
АУДІЮВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ
НА ЗАНЯТТЯХ З МОВИ
У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

Чистякова А.Б., докт. пед. наук (Харків)

У статті розглядається обумовленість взаємозв'язку цілей, етапів і методичної організації системи вправ з формування навичок і розвитку умінь аудіювання на заняттях з мови впродовж усього періоду навчання іноземних студентів у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: аудіювання, мета навчання, етап навчання, система вправ.

В статье рассматривается обусловленность взаимосвязи целей, этапов и методической организации системы упражнений по формированию навыков и развитию умений аудирования на занятиях по языку на протяжении всего периода обучения иностранных студентов в вузе.

Ключевые слова: аудирование, цель обучения, этап обучения, система упражнений.

The intercommunication of the aims conditionality is examined in the article. The stages and methodical organization of the exercises system to form and develop aural abilities at language classes during the period of foreign students studies in the higher educational establishment are examined.

Keywords: aural, teaching purpose, teaching stage, system of exercises.

У психології під аудіюванням розуміють процес сприйняття і розуміння мови, яка звучить. М.І. Жинкін [4] визначає процес сприйняття як аналіз і синтез матеріальних засобів мови (фонем, складів, слів, інтонацій, речень), а розуміння – як аналіз і синтез сигнальних і смислових значень усіх цих засобів. Проблема навчання цього складного виду мовленнєвої діяльності розглядалася в цілій низці досліджень (Н.О. Висоцька, Г.Г. Городілова, Г.В. Колосніцина, К.І. Мотіна, Н.С. Ожегова, Н.І. Соболева та ін.). У цих роботах було висвітлено питання навчання передбачення при сприйнятті мови, яка звучить [9], смислової структури і мовного оформлення навчальних аудіотекстів [7; 10], організації навчання аудіювання на різних етапах [3]. Проте оволодіння цим видом мовленнєвої діяльності іноземними студентами можливо лише з урахуванням постановки методичного завдання для кожного з етапів навчання у вищому навчальному закладі та організації мовного матеріалу, спрямованого на сприйняття і розуміння усного мовлення.

Завдання підготовчого факультету (початковий і середній етапи) – навчити студентів розуміти лексико-граматичний матеріал, який вивчається та вже був у досвіді учнів, і адекватно співвідносити його з предметами реальної дійсності, які називаються.

На початковому етапі навчання спрямоване на оволодіння рівнями аудіювання – розрізнення фонем, пізнання слів, розпізнання інтонацій, розуміння змісту вислову. Від того, як пізнаватимуться елементи, що складають потік мовлення, залежить правильність і точність розуміння. Уся робота на цьому етапі спрямована на багаторазовий повтор лексико-граматичного матеріалу, тому навчання протікає в умовах майже безперервного зворотного зв'язку.

Основне місце на цьому етапі займають звукові посібники, основна вимога до яких полягає в тому, щоб витримати співвідношення тривалості стимулів, пауз, а також темпу мови диктора. Експериментальними дослідженнями встановлено [1], що оптимальна три-

валість стимулускладає 8–10 слів (4–6 секунд звучання), тривалість пауз для виконання завдання в 1,5 рази більше звучання стимулу (на початку роботи у два і навіть у два з половиною рази), а темп мови диктора відповідає середньому темпу носіїв мови (4–5 слогів / сек). Вправи, які виконуються на цьому етапі, поділяють на тренувальні й комунікативні

Тренувальні вправи мають декілька типів, а саме:

1) прослуховування мікровисловів. Їх методичне завдання – формування мовнорухових операцій, які пов'язані з внутрішнім промовлянням;

2) повторення окремих елементів (звуків, інтонаційних зразків, слів і словосполучень) у паузи, зв'язки їх із правильними мовними діями. Вправи виконуються за двокомпонентною схемою (стимул – пауза для відповідної реакції) або трикомпонентною (стимул – пауза для відповідної реакції – ключ). Методичне завдання – становлення мовнорухових навичок з елементами самоконтролю, які забезпечуються внутрішнім зворотним зв'язком (студент – дія – студент);

3) виконання вправ на закріплення лексико-граматичного матеріалу за чотирьохкомпонентною схемою (стимул – пауза для відповідної реакції – ключ – пауза для виправлення або повторення правильно зробленої вправи). Методичне завдання – розуміння й відтворення лексики, яка входить до складу потенційного словника.

Комунікативні вправи у звукозаписі виконуються після того, як студенти досягають усвідомлення мовних правил. Методичне завдання цих вправ полягає в тому, щоб переключати увагу студента з форми на зміст. У цих вправах мовне явище, що вивчається, включається в ситуацію, яка вимагає таких типових для реального спілкування форм: питання диктора і відповідь студента, обмін репліками між ними, постановка питання дикторові, перезапит та ін. Проте в аудиторії не завжди вдається створити потрібні ситуації. Їх число можна розширити за рахунок завдань, які розроблені в підручнику для іноземних студентів підготовчих факультетів [11]. У кожному уроці є завдання «Запитайте це вже сьогодні!». Студентові пропонується набір питань до кожного уроку на вивченому лексико-граматичному матеріалі, наприклад: «Де ти був учора? Куди ти ходив учора? Де знаходиться банк?» (урок 5); «Який буде зараз урок? Який це кабінет? Де знаходиться комп'ютерний кабінет?»

(урок 6); «Ти займаєшся спортом? Ти брав участь в змаганнях на батьківщині? У яких змаганнях ти брав участь? Яким видом спорт у т і займаєшся?» (урок 22 та ін.). Студентам пропонується поставити ці питання носіям мови. З урахуванням отриманих відповідей студент складають діалоги та відтворюють їх в аудиторії. Такі ж завдання навчають студентів чути репліки відповідей, що розвиває у них уміння аудіювання знімає психологічний бар'єр страху мовлення новою мовою, а спілкування здійснюється на реальній потребі розуміння.

На середньому етапі навчання навички й уміння аудіювання розвиваються переважно на матеріалі наукового стилю мовлення. Як одиниця навчання виступає текст за фахом. На основі текстів, що слухають студенти виконуються наступні вправи: скласти план, відповіді на питання до тексту, записати певну кількість речень із тексту, написати виклад-резюме, сформулювати основну ідею тексту, дати назву тексту, дати повні відповіді на питання, скласти короткий зміст тексту або колективний переказ та ін.

Наприкінці навчання на підготовчому факультеті звукові посібники використовуються для розвитку уміння загальноприйнятого скороченого письма: скорочення на приголосному перед голосним (математика – матем., математ; фізика – фіз.; граматики – грам., грамат.); скорочення з прочерком (студент – ст-т; факультет – фак-т); загальноприйняті скорочення (сантиметр – см, метр – м, кілометр – км та ін.). Методичне завдання виконання цих вправ полягає в тому, щоб підготувати іноземних студентів до слухання і записування лекцій на перших курсах ВНЗ.

На просунутому етапі (I–III курси) розвиваються уміння аудіювання неадаптованих текстів різних стилів – наукових, розмовних, публіцистичних, художніх. Результатом навчання, з одного боку, виступає розуміння мовлення носіїв мови, а з іншого – формується здатність розуміння на слух навчальних предметів, що формують спеціальність студентів у процесі слухання лекцій, участі в семінарах, колоквиумах, практиці, захисті курсових і дипломних робіт.

З перших днів першого курсу іноземні студенти починають слухати лекції. Усі компоненти лекції – словесне пояснення нового матеріалу, висновок, пояснення з використанням різних засобів зорової наочності; міркування лектора з приводу того, що було висловлено,

пояснення з одночасним зображенням на дошці малюнків, схем, графіків та описом дій; написання формул на дошці, одночасне їхнє доведення і пояснення математичних перетворень – спрямовані на розуміння матеріалу, що пояснює лектор. Слід зауважити, що тривалість лекції складає до 90 хвилин, а середня швидкість лекторської мови – не менше 70 слів у хвилину.

Таким чином, навчальна діяльність студентів, їхні комунікативні потреби визначають основне методичне завдання цього етапу – навчити розуміти зміст лекторського мовлення.

Одиницею навчання лекторського мовлення виступає аудіотекст [10], тобто закінчене в смисловому відношенні монологічне мовлення, яке побудоване з урахуванням специфічних особливостей наукового тексту. Такий аудіотекст дає можливість використовувати певні засоби подання змісту, лінгвістичні й екстралінгвістичні прийоми встановлення контакту з тими, хто слухає, уведення орієнтирів, опор для розуміння і запам'ятовування інформації, що повідомляється і функціонує в усному мовленні. Робота з аудіотекстом спирається на зорове сприйняття друкарського тексту. Студентам пропонується читати текст з опорою на звукозапис, темп якого визначається видом читання. Результатом читання й аудіювання тексту виступає розуміння його змісту. Аудіотексти доповнюються такими вправами: виділити основну інформацію тексту і підготувати виступ за даною темою; розділити текст на частини і виділити одне – два речення, які передають їх зміст; скласти план у вигляді питань, називних або коротких розповідних речень, що відбивають основні ідеї автора; виступити з тезами за темою та ін.

У системі завдань передбачається розвиток тих розумових операцій, які забезпечують процес розуміння і формування мовлення, – аналіз, узагальнення, висновок, розширення інформації, виділення головного, встановлення причинної, тимчасової та інших залежностей, здогадка, порівняння та ін. Ці операції особливо важливі для засвоєння інформації за фахом, специфіка якої пов'язана з абстрактним мисленням.

На просунутому етапі доцільно використовувати кіно- і телефільми різного характеру: документальні, художні науково-популярні.

Документальні теле- і кінофільми за фахом спрямовані на розуміння інформації, що звучить, пов'язаної зі спеціальністю студента

Послідовність роботи з таким фільмом може бути наступною: 1) тематична екскурсія, пов'язана зі змістом фільму; 2) перегляд фільму і запис нової лексики; 3) виконання лексико-граматичних вправ під час лабораторних занять із мови; 4) повторний перегляд фільму; 5) складання діалогів за змістом фільму; 6) виділення проблемних питань та їх обговорення.

Художні теле- і кінофільми демонструють набір ситуацій, у яких дійові особи здійснюють певні мовленнєві дії. Ці мовленнєві дії є тими зовнішніми зразками, за якими будують свої вислови студенти, а інтонація, міміка, жести допомагають зрозуміти усне мовлення, дикцію носіїв мови, а також формують у студентів швидкість сприйняття мови, що звучить.

Науково-популярні теле- і кінофільми чудово ілюструють зміст аналізованої теми. У них використовуються специфічні засоби передачі інформації, прискорена або сповільнена зйомка, графічне або схематичне моделювання. За допомогою цих засобів ілюструється і доповнюється словесний текст. Дикторський коментар конкретизується ємним зоровим рядом, смислове навантаження розподіляється між зображенням і словом, яке звучить. Увесь фільм у цілому розглядається як єдиний текст, у якому частина інформації передається образотворчо, частина – словесно. Яскравий відеоряд кіно, що супроводжується мовленням, яке вивчається, знімає труднощі аудіювання.

На завершуючому етапі (IV–V курси) уміння аудіювання реалізується в здатності іноземного студента брати участь у спілкуванні на професійні теми.

Протягом усіх етапів навчання ведеться цілеспрямована робота з формування механізмів аудіювання

Одним із найважливіших механізмів аудіювання є механізм внутрішнього промовляння. Сприймаючи мову, студент за допомогою мовнорухового аналізатора перетворює звукові та зорові образи в артикуляційні. Від того, наскільки вірною буде ця «внутрішня імітація», залежить успішність аудіювання. Для розвитку внутрішнього промовляння рекомендують наступні вправи: повторити про себе почуте слово і вимовити заданий звук, виділити слова з певним суфіксом, повторити про себе почуте речення і назвати головні члени речення або обставинні конструкції та ін.

Короткочасна пам'ять утримує інформацію в межах мовленнєвої дії. У ній розрізняють оперативну пам'ять і безпосередню. Механізм оперативної пам'яті утримує сприйняту інформацію. Обсяг оперативної пам'яті обмежений, він дорівнює величині 7 ± 2 [8]. П.І. Зінченко і Г.В. Репкіна [5] експериментально довели, що при сприйнятті багатоскладових слів кількість букв не повинна перевищувати 7, інакше ефективність сприйняття знижується.

У міру набуття досвіду у вивченні мови ця величина може зростати. Результати експерименту В.І. Ільїної [6] свідчать про те, що обсяг короткочасної пам'яті на рівні ізольованих слів рівний 12 (5 ± 7), на рівні ізольованих речень – 11 (4 ± 7).

Довготривала пам'ять робить можливим застосування отриманих знань у процесі спілкування завдяки пізнаванню слів, розумінню структури речень, їх змісту.

Короткочасна і довготривала пам'ять тісно пов'язані, тому максимальне їх поєднання в процесі навчання розуміння зі слуха доцільно вважати одним з основних умов. Для розвитку короткочасної і довготривалої пам'яті виконують наступні вправи: прослухати ряд слів і повторити їх у певній послідовності; прослухати фрази і з'єднати їх в одне речення; повторити фрази з обсягом, що збільшується; прослуховування двох фраз і виявлення пропущеного слова у другій фразі; написання диктанту з одного прослуховування реакція на помилкові ситуації; виділення інформації із діалогів, що були прослухані та ін.

Механізм ймовірнісного прогнозування дозволяє передбачити думку і тим самим полегшує її розуміння. Ймовірнісне прогнозування і оперативна пам'ять забезпечують у процесі аудіювання «синтез одночасності».

Рекомендують наступні вправи: закінчити фразу; закінчити фразу з опорою на мову викладача; закінчити опис ситуації; закінчити текст після прослуханого незавершеного тексту, визначити зміст розповіді за заголовком (за першою фразою, за першим абзацем); прослухати текст і дати йому назву; визначити в інформації, яку прослухали, головну думку, перерахувати факти повідомлення; визначити ставлення автора до подій та дійових осіб; прослухати ситуацію та доповнити її та ін.

Усі механізми діють взаємопов'язано, але для їх формування вправи диференціюються.

На завершення слід відзначити, що основна мета навчання аудіювання – повнота здобування інформації – може бути досягнута шляхом планомірної, цілеспрямованої роботи впродовж усього періоду навчання іноземних студентів у вищому навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вейзе А.А. Некоторые вопросы составления упражнений для звукозаписывающих устройств / А.А. Вейзе, Л.Ю. Кулиш // Технические средства и программирование при обучении иноязычной речи в вузе. – Минск: Изд-во Высшейш. шк. 1971. – С. 42–51.
2. Высокская Н.А. Обучение студентов-вьетнамцев аудированию устной речи / Н.А. Высокская. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 89 с.
3. Городилова Г.Г. Обучение речи и технические средства / Г.Г. Городилова. – М.: Рус. яз., 1979. – 208 с.
4. Жинкин Н.И. Механизмы речи / Н.И. Жинкин. – М.: Просвещение, 1958. – 370 с.
5. Зинченко П.И. К постановке проблемы оперативной памяти / П.И. Зинченко, Г.В. Репкина // Вопросы психологии. – 1973. – № 6. – С. 17–24.
6. Ильина В.И. Некоторые характеристики кратковременной памяти, полученные в условиях аудирования / В.И. Ильина // Учен. зап. МГПИИЯ. – Т. 44. – М.: Изд-во МГПИИЯ, 1968. – С. 43–51.
7. Колосницына Г.В. Пути оптимального построения и оформления учебного аудиотекста / Г.В. Колосницына. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 95 с.
8. Миллер Дж. Магическое число семь плюс минус два / Дж. Миллер // Инженерная психология. – М.: Наука, 1964. – С. 12–18.
9. Ожегова Н.С. Методика обучения восприятию русской речи / Н.С. Ожегова. – М.: Рус. яз., 1978. – 56 с.
10. Соболева Н. Выбор единицы обучения аудированию учебных лекций / Н. Соболева // Теория и практика преподавания русского языка и литературы. Роль преподавателя в процессе обучения. – Берлин, 1979. – С. 781–782.
11. Чистякова А.Б. Русский язык для иностранных студентов / А.Б. Чистякова, Э.Н. Джурко, И.П. Петренко. – Харьков: Константа, 2004. – 609 с.